

УДК 72(430)(092):[551.24:111.852

МІСЦЕ ТЕКТОНІКИ У ПРАКТИЧНІЙ ЕСТЕТИЦІ ГОТФРІДА ЗЕМПЕРА

СИЛКО Роман,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
Чернігів, Україна
sylko.roman@gmail.com

Актуалізовано місце і роль Готфріда Земпера у становленні і розвитку технічної естетики та тектоніки як основ теорії дизайну, висвітлено наукові підходи дослідника до трактування поняття форми у мистецтві і промисловості, показано його роль у зародженні дизайну та дизайн-освіти.

Ключові слова: *практична естетика, тектоніка, формотворення, дизайн, дизайн-освіта.*

ВСТУП

Естетична діяльність у галузі матеріального виробництва, і у галузі мистецтва розкриваються по-різному. Саме тому форми предметів, уперше виготовлених машинним способом, були настільки потворними та позбавленими смаку.

У наш час з точки зору інженерів – дизайн відноситься до сфери техніки, з точки зору художників – до сфери мистецтва, з точки зору архітекторів – до сфери архітектурно-художньої діяльності. Кінцева мета цих сфер діяльності – єдина, не дивлячись на принципові відмінності. Вона полягає у тому, що завдяки синтезу науки, техніки і мистецтва культура матеріально-предметного середовища підіймається на найвищий науково-технічний та художньо-естетичний рівень. На зорі становлення теорії дизайну саме Готфрід Земпер одним з перших підняв проблему зв'язку науки, промисловості і мистецтва у однойменній праці, написаній під враженням Першої всесвітньої промислової виставки (Wissenschaft, Industrie und Kunst: Vorschläge zur Anregung nationalen Kunstgefühles, bei dem Schlusse der Londoner Industrie-Ausstellung, 1852).

Об'єднуючим фактором Земпер вбачав теорію формотворення для всіх сфер виробництва, яка, на його думку, мала стати базою для підготовки художників для виробництва. Цю теорію він виклав у своїй головній фундаментальній праці «Стиль у технічних та тектонічних мистецтвах, або Практична естетика» (Semper, Gottfried: Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder Praktische Ästhetik. 1: Die textile Kunst: für sich betrachtet und in Beziehung zur Baukunst. Frankfurt a M. 1860).]. Німецький дослідник Юрген Пауль назвав цей твір першим підручником з дизайну [1].

Основною метою свого вчення Г. Земпер проголосив створення практичної теорії формотворення для кожної галузі промислового виробництва, прагнучи, таким чином, подолати розрив між мистецтвом і технікою, який в середині XIX ст. досяг апогею. Він створив „живу теорію”, путівник для художників, своєрідний посібник, який сприяв розумінню та відчуттю ними художньої сутності форми.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На сучасному етапі відбувається відродження та переосмислення архітектоніки відносно її класичного визначення (за Дорошенком Ю.О.) [2]. У цьому контексті надзвичайно важливо повернутися до витоків осмислення та обґрунтування тектоніки як основи формотворення у дизайні та архітектурі. Піонером у цьому був німецький архітектор та теоретик дизайну й дизайн-освіти Готфрід Земпер.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Поняття «тектоніка» та «архітектоніка» у сучасній мові практично співпадають й використовуються ледве не повсюдно. Основою такого широкого діапазону слугує переклад грецького слова *tekonikós* як будова, що дозволяє застосовувати цей термін (окрім первинної галузі – архітектури та інших пластичних мистецтв) у геології, політиці, медицині. Поряд з поняттям «тектоніка» існують поняття «атектоніка (анти-,псевдо-)» як відсутність вираження конструктивної структури у зовнішній формі об'єкта. Тектонічний підхід в цілісному дизайн-процесі надає виробам науково обґрунтованого рівня естетичної якості. Як відомо, принципи тектонічного формоутворення використовуються при проектуванні архітектурного середовища, машин та механізмів, а також виробів предметного дизайну, що безпосередньо використовуються у побуті (меблів, посуду, одягу тощо). Науково-обґрунтований вибір оптимальних формотворчих засобів на стадіях проектування і виготовлення є важливою проблемою технічної естетики [3].

Уперше слово «тектоніка» як науковий термін використав у середині XIX століття німецький археолог Карл Готтліб Беттігер (*Bötticher, K. Die Tektonik der Hellenen, 1844*). У сучасному розумінні закономірності тектоніки відображають логіку роботи конструкцій і матеріалів і спираються на закони механіки, опору матеріалів, теорії пружності та інш. Саме Готфрідом Земпером чи не вперше були обґрунтовані ці принципи. Дослідник одним з перших сприйняв поняття „тектоніки” запропоноване К. Беттігером, і проводив власні дослідження у цьому напрямі, які змусили згодом самого автора рухатися у руслі, прокладеному Г. Земпером. У своїй „Практичній естетиці” Г. Земпер завершив багаторічні спроби розробити динамічну теорію стилю матеріально-художнього формотворення.

Водночас він прагнув з'ясувати складові утворення форми, які самі не є формами – це ідеї, сили, матеріали та засоби, і поряд з ними вихідні елементи й основні умови, які визначають форму. Важливим підґрунтям досліджень Г. Земпера було нестандартне розуміння і трактування ним матеріальних основ формотворення. Мета, зміст і стиль викладу, характерні для „Практичної

естетики" Г.Земпера, та проведений аналіз дозволили класифікувати цю працю як один з перших практичних посібників з формотворення та дизайну. Готфрід Земпер неодноразово підкреслював, що „тектонічні” мистецтва (архітектуру) можливо правильно зрозуміти лише при співвіднесенні їх з „технічними” мистецтвами (прикладними). Тектонічні принципи в архітектурі, за Г. Земпером, стануть зрозумілими лише тоді, коли, базуючись на давніх, вироблених у прикладних мистецтвах типах, будуть простежені всі нові мотиви у перетворенні цих типів, що виникли в ході розвитку художньої творчості та технічного прогресу [4]. Він бере це визначення з механіки, оскільки був переконаний, що „... ми зможемо зрозуміти сутність форм (в тому принаймні їх вигляді, який визначений призначенням предмету), лише залучаючи наукові основи механіки – статику – при розгляді форм, які склалися в умовах зрівноважених сил (наприклад, форми посудин, меблів, будівель) і динаміку – при розгляді форм предметів, що є проміжними засобами, і призначені для силового впливу на інші предмети (наприклад, ножі, сокири та будь-які знаряддя виробництва)” [4, с. 87]. Це, як вважав учений, є справедливим й стосовно природних форм, які також неможливо пояснити без використання законів механіки.

Отже, матеріальні основи прекрасного зводяться, на думку Г. Земпера, до динаміки та статики. Він виходив з того, що будь-яка завершена форма не може існувати без тієї матеріальної основи, до якої необхідно було докласти певних зусиль з метою надання їй цієї форми, а потім і для її збереження. Ін був переконаний, що проводити класифікацію всієї множини форм необхідно з урахуванням трьох основних осей, які визначають красу форми. Вирішального значення при цьому набувають три просторові якості форми (чинники формотворення), які є трьома необхідними умовами формально-прекрасного: 1) симетрія (показник макрокосмічний); 3) пропорційність (показник мікркосмічний); 3) спрямованість (показник руху). У поглядах на проблему формотворення Г. Земпер, поряд з матеріальними його основами, розглядав проблему декору, не розділяючи ці питання. Такий підхід був на той час дуже прогресивним, адже провідним принципом для митців була формула англійського художника О. П'юджина – „створи зручну форму, а потім прикрась її” [4, с. 97]. Аналізуючи ганебний стан, в якому знаходилась сучасна архітектура та художня промисловість, Г. Земпер побачив причини занепаду у механічному відокремленні системи орнаменталізації (як надання художньої якості предмету чи будівлі) від її конструктивної основи, у розмежуванні художників і техніків, їхньої неспроможності до художньо-технічного конструювання.

На противагу філософській естетиці, яка розглядає форму як таку, Г. Земпер прагнув з'ясувати матеріальну основу і сутність речей, які цю форму зумовлюють. Поняття симетрії, пропорційності, спрямованості були для нього виключно формальними поняттями, оскільки визначають абстрактно-формальні якості вже завершеного явища, не враховуючи історичних умов походження форми і відмінності застосованих матеріалів. Не менш важливими чинниками формотворення Г. Земпер вважав зовнішні впливи (клімат та

природно-географічні особливості країни, характер народної освіти, історичну спадщину і традиції тощо), які й нині є актуальними для національного дизайну та трактуються, як „етнічне середовище”.

ВИСНОВКИ

Отже, Г. Земпер створив цілком оригінальну теорію прекрасного, яка різко відрізнялася від підходів пануючої тоді абстрактної естетики. Він обґрунтував об'єктивні чинники формотворення, які стали вихідними для дизайну. Простежуючи еволюцію різних технік (видів прикладного мистецтва) у художній творчості, він сформулював знамените твердження про залежність форми від функції, матеріалу виготовлення та технології обробки, що стало підґрунтям методології дизайну. Однак, попри власні прогресивні знахідки у галузі формотворення, Г. Земпер завжди боровся і проти ігнорування досвіду історії мистецтва, опонував митцям, які були готові будувати нові форми, виходячи з абстрактних логічних міркувань про художню форму. Підходи вченого до трактування форми та декору широко використовувалися у навчанні ремеслам у західноєвропейських художньо-промислових школах. Окремого дослідження потребує з'ясування ролі Г. Земпера у становленні дизайн-освіти, її змістового та організаційного компонентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Paul J. Gottfried Semper als Theoretiker. *Dresden Hefte*. №75. 2003. p. 27-35.
2. Дорошенко Ю.О., Келюх В.Г. Тектоніка як засіб поетизації архітектурних об'єктів. Теорія та практика дизайну: зб. наук. праць. Архітектура та будівництво. К.: НАУ, 2021. Вип. 24. С. 16-22.
3. Яковлев М., Пашкевич К. Тектоніка та її роль у формотворчому процесі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну». URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9968/1/APSD2018_V1_P017-021.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
4. Оршанський Л.В., Силко Р.М. Готфрід Земпер та художньо-промислова освіта Західної Європи й України: монографія. Дрогобич, 2016. 281 с.

SYLKO R.

THE PLACE OF TECTONICS IN THE PRACTICAL AESTHETICS OF GOTTFRIED ZEMPER

The place and role of Gottfried Semper in the formation and development of technical aesthetics and tectonics as the basis of design theory is updated, the researcher's scientific approaches to the interpretation of the concept of form in art and industry are highlighted; his role in the birth of design and design education is shown.

Key words: *practical aesthetics, tectonics, form formation, design, design education.*